

Hizmet İhracatının Büyüme Üzerindeki Etkisi: BRICS Ülkeleri Örneği

Eyüp Emre Uluğ^{1*}, Oğuzhan Türker²

^{1*} Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kayseri, Türkiye, (ORCID: 0000-0002-3884-065X), eulug@nny.edu.tr

² Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kayseri, Türkiye (ORCID: 0000-0003-2051-022X), turker@erciyes.edu.tr

(International Conference on Design, Research and Development (RDCONF) 2021 – 15-18 December 2021)

(DOI: 10.31590/ejosat.1040273)

ATIF/REFERENCE: Uluğ, E. & Türker, O. (2021). Hizmet İhracatının Büyüme Üzerindeki Etkisi: BRICS Ülkeleri Örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (32), 967-973.

Öz

Açık ekonomilerde ülkelerin rekabeti, düşük maliyetli ve yüksek kaliteli hizmet sektörü ürünlerine ulaşma yeteneklerine bağlıdır. Telekomünikasyon, ulaştırma ve dağıtım, finansal aracılık gibi hizmetleri kullanan ülke ya da firmalar rekabet gücü yüksek ürünler üretebilmektedirler. Bu çalışmada BRICS ülkelerinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) hizmet ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. BRICS ülkeleri 2018 yılında, küresel GSYİH'nın yaklaşık yüzde 30'unu ve dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Söz konusu ülkeler dünya ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturduğu için, çalışma bu açıdan önem arz etmektedir. Çalışmada 1996-2017 dönemi itibariyle yıllık veriler kullanılarak, dengeli panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, hizmet ihracatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Hizmet ihracatındaki artışlar (azalışlar) ekonomik büyümenin artmasına (azalmasına) neden olmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki sonuçların büyük çoğunluğuyla uyumludur.

Anahtar Kelimeler: Hizmet İhracatı, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi, BRICS.

The Impact Of Service Export On Economic Growth: A Sample Of BRICS Countries

Abstract

The competitiveness of the countries in open economies depends on the ability of the access to low-costs and high-quality producer services. The firms or countries using the services such as telecommunications, transport and distribution, financial intermediation can produce the products which are high competitive power. In this study, the impact of service exports on economic growth has been analyzed for BRICS countries (Brasil, Russia, India, China and South Africa). BRICS countries represent almost 30% of the total gross domestic product and 40% of the World population. This study has an importance, because these countries constitute most of the world economy. The balanced panel data analyse method have been applied by using annual datas for the period of 1996-2017. According to the results of the analyse, there is a positive relationship between service exports and economic growth. An increase (decrease) in the service exports causes the increase (decrease) in the economic growth. The results which was obtained from the paper are consistent with the results of the most of studies in the literature.

Keywords: Service Exports, Economic Growth, Panel Data Analysis, BRICS.

* Sorumlu Yazar: eulug@nny.edu.tr

1. Giriş

Hizmet sektörü, tarım ve sanayi ile birlikte üç temel sektörden biridir. 1950’li yıllardan itibaren gelişme gösteren hizmet sektörü, özellikle küreselleşmedeki gelişmelere paralel olarak 1980’lerden sonra hız kazanmıştır. Üretim her aşamasında kullanılması ve istihdam, yatırım, dış ticaret gibi birçok makroekonomik değişkeni etkilemesi, hizmet sektörünün hız kazanmasında rol oynamıştır. Üçüncül sektör olarak da adlandırılan hizmetler, geniş bir yelpazede yer alan ve soyut olarak nitelendirilen tüm ürün ve faaliyetleri kapsamaktadır. Hizmetler, hem bir iş kolu olarak ekonomide yer almakta, hem de mamul malların üretiminden önce (tasarım), üretim esnasında (lojistik) ve sonrasında (pazarlama) ortaya çıkmaktadır.

Rekabet gücü yüksek ürünlerin üretimi ve ihracatı, ham madde girdilerine erişimin yanı sıra, kritik hizmet girdilerine ulaşım ile yakından ilgilidir. Açık ekonomilerde firmaların rekabeti, artan bir şekilde düşük maliyetli ve yüksek kaliteli hizmet sektörü ürünlerine (telekomünikasyon, ulaştırma ve dağıtım hizmetleri, finansal aracılık) ulaşma yeteneklerine bağlıdır (Hoekman ve Mattoo, 2007, s. 1). Söz konusu hizmetleri kullanan ülke ya da firmalar rekabet gücü yüksek ürünler üretebilmektedirler. Bu da hizmet sektörünün önemini artırmaktadır.

BRICS, Brezilya Federasyonu, Rusya Federasyonu, Hindistan Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nden oluşan gayri resmi bir devlet grubudur. BRICS’in bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, 2006’da New York’da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in önerisi ile yapılmıştır. BRICS’in ilk zirve toplantısı Rusya’nın girişimleriyle 2009 yılında Yekaterinburg’da yapılmıştır.

Çalışmanın amacı, hizmet ihracatının ekonomik büyüme üzerinde etkisi olup olmadığını BRICS ülkeleri örneğinde analiz etmektir. BRICS, dünya ekonomisinde büyük bir paya sahiptir. 2018 yılında, küresel GSYİH’nın yaklaşık yüzde 30’unu; dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 40’ını ve yüz ölçüm açısından dünya topraklarının yaklaşık yüzde 25’ini kapsamaktadır. Böylesine önemli bir ülke grubunun analize dahil edilmesi çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar genellikle turizm, bankacılık, telekomünikasyon gibi hizmetlerin alt sektörlerini kapsamaktadır. Hizmet sektörünün genel olarak ele alınması, çalışmanın bir diğer önemini oluşturmaktadır. Çalışmada ekonomik büyümeyi etkileyen çok sayıda değişkenden sadece hizmet ihracatı dikkate alınarak konu bakımından; 1996 - 2017 dönemi ele alınarak zaman bakımından ve BRICS ülkeleri analiz edilerek mekan bakımından sınırlandırmaya gidilmiştir.

Çalışmada ilk olarak, BRICS’in kuruluşu, amaçları ve önemi gibi BRICS’le ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Ardından yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışmaların bulgularından bahsedilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem açıklanarak analizden elde edilen bulgular ortaya konmuştur. Son olarak sonuç kısmına yer verilmiştir.

2. BRICS’in Kuruluşu, Amaçları ve Önemi

BRICS, Brezilya Federasyonu, Rusya Federasyonu, Hindistan Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nden oluşan gayri resmi bir devlet grubudur. Bu devlet grubunun oluşumunda öncülük eden ülke Rusya’dır. BRICS’in bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, 2006’da New York’da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in önerisi ile yapılmıştır. Toplantıya katılan Rusya, Brezilya, Çin dışişleri bakanları ve Hindistan savunma bakanı çok taraflı işbirliğini genişletme konusundaki ilgilerini dile getirmişlerdir.

2008’de Rusya’nın girişimi üzerine Yekaterinburg’da BRICS Dışişleri Bakanları Toplantısı yapılmıştır. Toplantıdan sonra, güncel küresel kalkınma konularındaki ortak duruşları yansıtan ortak bir tebliğ yayınlanmıştır. Yine aynı yılda Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, Brezilya Başbakanı Luiz Inacio Lula da Silva, Hindistan Başbakanı Manmohan Singh ve Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ile Rusya girişimi üzerine Japonya’nın Toyoko kentindeki G8 Zirvesinde bir araya gelinmiştir.

BRICS’in ilk zirve toplantısı Rusya’nın girişimleriyle 2009 yılında Yekaterinburg’da yapılmıştır. BRICS liderleri toplantıdan sonra ortak bir bildiri yayınlamış ve topluluğun hedeflerini “ülkelerimiz arasında artan, proaktif, pragmatik, açık ve şeffaf bir şekilde diyalogu ve işbirliğini teşvik etmek” ortaya koymuşlardır. Ayrıca “BRICS ülkelerinin diyalogu ve işbirliği, sadece gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin ve gelişmekte olan ülkelerin ortak çıkarlarına hizmet etmek için değil, aynı zamanda kalıcı barış ve refahın uyumlu bir dünyasını oluşturmak için elverişlidir” şeklinde belirlenmiştir.

BRICS ülkelerinin artan ekonomik gücü, küresel ekonomik kalkınmanın ana itici güçlerinden biri olarak önemi, önemli nüfus ve bol miktarda doğal kaynaklar, uluslararası arenada etkilerinin temelini oluşturmaktadır.

BRICS, 2018 yılında, küresel GSYİH’nın yaklaşık yüzde 32,5’ini oluşturmaktadır. BRICS’in nüfusu 3,15 milyardır (bu rakam dünya nüfusunun yüzde 41,5’ine karşılık gelmektedir). Yüz ölçüm açısından bu beş ülke dünya topraklarının yüzde 26’sını kapsamaktadır (<http://infoBRICS.org/page/history-of-BRICS/>).

2.1. BRICS Ülkelerinin Temel Ekonomik Göstergeleri

BRICS ülkeleri genel ekonomik duruma göre değerlendirildiğinde, Güney Afrika haricindeki gruba üye ülkelerin dünya ekonomisi üzerinde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. BRICS ülkelerinin ekonomik durumu GSMH, cari işlemler dengesi ve reel GSMH düzeyinde incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1’de 2000 – 2017 döneminde SGP’ye göre, BRICS ülkelerindeki kişi başına GSMH değerlerine yer verilmiştir. 2000’de yaklaşık 14.000 \$ ile en yüksek gelire sahip olan ülke Rusya’dır. 2000 yılında dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 38’ini oluşturan Hindistan ve Çin’in ise kişi başına düşen geliri ise diğer ülkelere kıyasla oldukça düşüktür.

2000’den 2010’a gelindiğinde Rusya, Çin ve Hindistan’ın kişi başına düşen gelirlerinde anlamlı bir artış yaşanmıştır. 2010 yılında 2000’e kıyasla Rusya ve Hindistan’ın kişi başına düşen geliri yaklaşık 2 katına çıkarken, Çin’in kişi başına geliri

neredeysi 3 katına çıkmıştır. 2010'da Brezilya ve Güney Afrika'da kişi başına gelirin 2000 dönemine kıyasla oransal olarak artışının diğer ülkelere göre daha sınırlı olduğu söylenebilir.

2010 - 2017 arasındaki gelir durumu incelendiğinde ise özellikle Çin ve Hindistan'ın dünya nüfusundaki ağırlığını korumasına rağmen oransal olarak yüksek bir gelir artışının devam ettiği görülmektedir. Diğer yandan Rusya ve Güney Afrika'da 2010'a kıyasla 2017'de düşük de olsa gelir artışı yaşanmasına rağmen Brezilya'da gelirin 2010'a kıyasla düşmesi dikkat çekicidir.

Tablo 1. 2000 – 2017 Döneminde BRICS Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen GSMH (2011 Yılı Sabit Fiyatlarıyla, \$)

Ülkeler/Yıllar	2000	2010	2017
Rusya	14.051	23.108	24.790
Çin	3.701	9.526	15.309
Brezilya	11.371	14.539	14.137
Hindistan	2.719	4.463	6.514
Güney Afrika	9.539	11.888	12.294

Kaynak: Dünya Bankası istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> Erişim Tarihi: 19.09.2019)

Tablo 2'de 2000 – 2017 döneminde BRICS ülkelerinde reel GSMH büyüme oranları oransal olarak verilmiştir. 2000 yılında en yüksek büyüme oranına sahip ülkenin Rusya olduğu ardından Çin'in geldiği görülmektedir. 2010'da ise Çin'in reel büyüme oranı grup ülkeleri içerisinde en yüksekken yine bu dönemde Hindistan'ın reel büyüme hızının önemli ölçüde arttığını söylemek mümkündür. Diğer yandan 2000 – 2017 dönemi için genel bir değerlendirme yapıldığında, ülkelerin reel büyüme oranlarının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Fakat tıpkı kişi başına gelirden olduğu gibi reel büyüme açısından Çin ve Hindistan'ın diğer ülkelere göre daha olumlu bir görünüm sergilemesi dikkat çekmektedir.

Tablo 2. 2000 – 2017 Döneminde BRICS Ülkeleri Reel GSMH Büyüme Oranı (%)

Ülkeler/Yıllar	2000	2010	2017
Rusya	10,0	4,5	2,3
Çin	8,4	10,6	6,8
Brezilya	4,4	7,5	1,1
Hindistan	4,0	10,3	7,2
Güney Afrika	4,2	3,0	1,4

Kaynak: Ülkelere ait istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. (<https://knomea.com/atlas/> Erişim Tarihi: 16.06.2019)

Tablo 3'de 2000 – 2017 döneminde BRICS ülkelerinin cari işlemler dengesi verilmiştir. Buna göre 2000'de ele alınan ülkeler içerisinde en yüksek cari fazlaya sahip ülke Rusya iken, cari açığın en fazla olduğu ülke Brezilya'dır. 2010'a gelindiğinde Rusya'nın cari fazlası 2000 yılına göre artmış olsa da Çin'de aynı dönemde görülen artış çok daha yüksek seviyededir. Yine 2010'da Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'da cari açığın devam ettiği ancak bu ülkelerin cari açığında ciddi artışlar yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3. 2000 – 2017 Döneminde BRICS Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi (Milyon ABD \$)

Ülkeler/Yıllar	2000	2010	2017
Rusya	45.382,38	67.452,2	33.271,04
Çin	20.518,38	237.810,38	164.886,64
Brezilya	-24.224,52	-79.014,19	-7.234,96
Hindistan	-4.601,24	-54.515,87	-38.167,65
Güney Afrika	-190,55	-5.492,24	-8.908,07

Kaynak: Ülkelere ait istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. (<https://knomea.com/atlas/> Erişim Tarihi: 13.06.2019)

2017 yılı dikkate alındığında Rusya'da 2010 ve 2000'e göre cari fazlanın düştüğü, Çin'in cari fazlasında ise 2010'a göre gerileme yaşandığı söylenebilir. 2017'de Güney Afrika'da cari açık artarak devam ederken Hindistan'ın cari açığı 2010'a göre azalmıştır. Söz konusu yılda Brezilya'da ise cari açığın geçmiş dönemlere kıyasla ciddi bir azalış gösterdiği söylenebilir.

2.1. BRICS Ülkelerinin Hizmet Sektörü Göstergeleri

Hizmet ihracatının büyüme üzerindeki etkisini incelemeye önce hizmet sektörünün bu ülkelerdeki durumunun incelenmesi, sektörün ülke ekonomilerindeki öneminin vurgulanması açısından faydalı olacaktır. Bu amaçla hizmet ihracatı ve ithalatı, hizmet ticaretinin (ihracat + ithalat) GSMH'ye oranı, hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı, hizmet sektörünün katma değeri gibi istatistikler bu kısımda ele alınmıştır.

Tablo 4'de 2000 – 2017 döneminde BRICS ülkelerinin hizmet ithalatı ve ihracatına yer verilmiştir. Buna göre hizmet ithalatı ve ihracatının yıllar bazında sürekli olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Hizmet ithalatı ülkeler bazında değerlendirildiğinde özellikle Çin'in hizmet ithalatının diğer ülkelere oldukça yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Diğer yandan gruba üye ülkelere Hindistan ve Güney Afrika'nın 2000'den 2005'e hizmet ithalatının yaklaşık iki katına çıktığı görülmektedir.

Tablo 4. 2000 – 2017 Hizmet İthalat ve İhracatı

Ülkeler	Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Hizmet Ticareti/GSMH (%)
Çin	2000	36.268	78.707	9,49
	2005	83.970	78.468	7,10
	2010	140.934	117.532	4,23
	2017	471.995	213.063	5,64
Rusya	2000	16.340	11.300	10,64
	2005	40.470	28.845	9,07
	2010	75.278	49.158	8,16
	2017	88.864	57.631	9,28
Brezilya	2000	16.265	8.436	3,76
	2005	23.471	14.975	4,31
	2010	60.827	30.671	4,14
	2017	68.328	34.478	5,00
Hindistan	2000	19.187	16.685	7,65
	2005	47.166	52.178	12,10
	2010	78.912	117.068	11,69
	2017	109.371	185.294	11,11
Güney Afrika	2000	5.850	5.045	7,99
	2005	12.150	11.828	9,30

	2010	19.591	16.063	9,49
	2017	16.165	15.761	9,15

Kaynak: Dünya Bankası istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> Erişim Tarihi: 19.09.2019)

Tablo 4'e göre Çin'in yine diğer ülkelere göre daha yüksek bir hizmet ihracatı düzeyinde olduğu görülmektedir. Ancak burada özellikle 2000 sonrası dönemde Hindistan'ın da hizmet ihracatının giderek arttığı söylenebilir. Hindistan'da 2000'den 2005'e hizmet ihracatı düzeyi yaklaşık 3 katına çıkmışken, 2005'ten 2010'a 2 katına çıkmıştır ve bu artışın 2015'e kadar azalan bir hızla devam ettiği görülmektedir.

Tablo 4'de ithalat ve ihracat birlikte değerlendirildiğinde, Çin'in 2000 yılı haricinde hizmet ticareti açığı verdiği görülmektedir. Hindistan haricindeki diğer ülkelerde de hizmet ithalatı sürekli olarak ihracata göre daha yüksek seyretmektedir. Hindistan'da ise 2000 yılı haricinde ele alınan dönemde sürekli olarak bir hizmet ticareti fazlası durumu söz konusudur.

Hizmet ticaretinin (ihracat ve ithalat toplamı) GSMH'ye oranına bakıldığında, Çin ve Rusya'da bu oranın giderek azaldığı; diğer ülkelerde ise artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak Hindistan'da hizmet ticaretinin GSMH'ye oranının artışının diğer ülkelere nazaran daha yüksek olması dikkat çekicidir.

Tablo 5'de 2000 – 2015 döneminde BRICS ülkelerinde hizmet sektöründeki istihdamın toplam istihdama göre oranı verilmiştir. Tablo 5'deki veriler genel olarak değerlendirildiğinde, hizmet sektöründe istihdam edilenlerinin oranının dönemler itibarıyla giderek arttığı söylenebilir. Diğer yandan grup üyesi ülkeler içerisinde 2000'den 2017'ye hizmet sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payının en çok arttığı ülke Brezilya ve Rusya olurken, en az artış Hindistan'da yaşanmıştır.

Tablo 5. Hizmet Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdam İçerisindeki Payı (%)

Ülkeler/Yıllar	2000	2005	2010	2017
Çin	25,68	29,79	35,75	44,04
Güney Afrika	62,82	64,45	70,74	71,47
Brezilya	58,69	58,49	61,88	70,03
Rusya	56,26	60,30	64,50	67,12
Hindistan	24,03	25,20	26,56	31,00

Kaynak: Dünya Bankasının istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. (<https://databank.worldbank.org/home.aspx> / Erişim Tarihi: 13.06.2019)

Tablo 5'deki veriler ülkeler bazında incelendiğinde, Çin ve Hindistan'da toplam istihdam içerisinde hizmet sektöründe istihdam edilenlerin payı %50'nin altında iken, diğer ülkelerde bu oranın %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum Tablo 4'de verilen hizmet ihracatı istatistikleri ile birlikte değerlendirildiğinde; Çin ve Hindistan'da hizmet sektöründe çalışan başına düşen hasılanın diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 6'da BRICS ülkelerinde 2000 – 2017 döneminde hizmet sektörünün GSMH'deki payı verilmiştir. Ülkeler genel olarak değerlendirildiğinde, hizmet sektörünün GSMH üzerinde oldukça yüksek bir katma değere sahip olduğu görülmektedir.

Diğer yandan hizmet sektörünün katma değerinin bazı dönemler haricinde bütün ülkelerde artış eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Hizmet Sektörünün Katma Değeri (% GSMH)

Ülkeler/Yıllar	2000	2005	2010	2017
Çin	-	41,33	44,07	51,62
Güney Afrika	59,07	60,1	61,01	61,49
Brezilya	58,25	56,07	57,61	63,08
Rusya	49,71	48,8	53,12	56,24
Hindistan	42,5	44,4	45,03	48,45

Kaynak: Dünya Bankasının worldbank.org istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. (<https://databank.worldbank.org/home.aspx> / Erişim Tarihi: 13.06.2019)

2017 yılı için hizmet sektörünün GSMH içerisindeki payının en yüksek olduğu ülkeler; yüzde 63,08 ile Brezilya ve yüzde 61,49 ile Güney Afrika iken, bunu Rusya'nın ardından yüzde 51,62 ile Çin ve yüzde 48,45 ile Hindistan takip etmektedir. Burada özellikle Hindistan için hem hizmet ticareti fazlasının olması hem de hizmet ticaretinin GSMH'ye oranının diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olmasına karşın hizmet sektörünün katma değerinin grup üyesi ülkelere göre düşük olması dikkat çekicidir.

3. Literatür Özeti

Hizmet sektörünün giderek artan önemi ve uluslararası ticarete konu olan birçok alt sektörü içermesinden dolayı hizmet ticareti ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik olarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazılarında doğrudan hizmet ticareti ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken, bazı çalışmalarda ise hizmet alt sektörleri (bankacılık, finans, turizm, bilgi iletişim, uluslararası taşımacılık vb. gibi) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.

Demetriades ve Hussein (1996) tarafından yapılan çalışmada, 16 ülkede finansal gelişim ile reel gayrisafı milli hasıla arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre finans sektöründeki gelişimin ekonomik büyüme sürecinde öncü bir sektör olduğu görüşüne tam olarak destek bulunamamıştır. Bununla birlikte, önemli derecede iki yönlülük kanıtı ve ters nedensellik kanıtı bulunmuştur. Çalışmada son olarak ülkeler arasında nedensellik ilişkisi bakımından farklılıkların bulunduğu belirtilmiştir.

Ahmed ve Ansarı (1998) tarafından yapılan çalışmada, 1973 – 1991 döneminde Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka'da finans sektöründeki gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada buna yönelik olarak Granger nedensellik testi ve Cobb Douglas üretim fonksiyonu çerçevesinde regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre finans sektöründeki gelişim ile ekonomik büyüme arasında nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında regresyon analizi sonuçlarına göre, söz konusu ülkelerde finans sektöründeki gelişimin ekonomik büyümeye önemli katkısı olduğu tespit edilmiştir.

Odedokun (1999) tarafından yapılan çalışmada 71 gelişmekte olan ülkede 1960 – 1980 döneminde finans aracılık hizmetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Buna yönelik olarak çalışmada en küçük kareler ve genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre finansal aracılık hizmetlerinin ele alınan ülkelerin %85'inde ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra sektörün büyümeyi teşvik edici etkisinin düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde yüksek gelirli ülkelere göre daha etkili olduğu belirtilmiştir.

Dritsakis (2004) tarafından yapılan çalışmada uzun dönemde Yunanistan'da turizm sektörünün uzun dönemde ekonomik büyümeye olan etkisi incelenmiştir. Buna yönelik olarak 1960:1 – 2000:4 döneminde VAR (çok değişkenli otoregresif) modeli ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Eş-bütünleşme analizi sonuçlarına göre, reel gayri safi yurtiçi hasıla, reel efektif döviz kuru ve uluslararası turizm gelirleri arasında tek bir bütünleşik vektör olduğu belirtilmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise, uluslararası turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir.

Katircioğlu (2009) tarafından yapılan çalışmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 1960 – 2005 dönemi için turizm, uluslararası ticaret (ihracat ve ithalat) ve reel gelirdeki büyüme hızı arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada ARDL eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. ARDL eş bütünleşme testi sonuçlarına göre; turizm, uluslararası ticaret ve reel gelir artış hızı arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik testi sonuçlarına göre reel gelirdeki büyüme hızının ithalata ve ihracata arttırdığı, ihracat ve ithalattaki büyümenin adaya gelen turist sayısına olumlu yönde katkı sağladığı ve reel ithalattaki artışların, reel ihracatı canlandırdığı ortaya konmuştur.

Çakmak vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de hizmet ticareti ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada buna yönelik olarak GSYİH, sabit sermaye stokunun GSYİH'ye oranı, aktif nüfus, dışa açıklık oranı, hizmet ihracatının GSYİH'ya oranı kullanılarak ARDL analizi yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kısa ve uzun dönemde hizmet ticaretinin ekonomik büyümeye negatif şekilde etki ettiği, ancak dışa açıklık oranına pozitif yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Alege ve Ogundipe (2013) tarafından yapılan çalışmada 1990 – 2010 dönemi için 33 Sahra Altı Afrika ülkesine yönelik olarak hizmet ticaretinin ekonomik gelişim üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu incelenmiştir. Hizmet ticareti verilerinin seyahat, ulaşım ve diğer hizmetler olarak ayrıldığı çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde hem hizmet ithalata hem de hizmet ihracatının ekonomik gelişmeyi hızlandırdığı belirtilmiştir.

Dash ve Parida (2013) tarafından yapılan çalışmada Hindistan'da doğrudan yabancı yatırımlar, hizmet ticareti ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1996 – 2011 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada buna yönelik olarak eş bütünleşme ve VECM (Vector Error Correction Model) nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, hizmet ticaret ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra nedensellik sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik hasıla arasında ve hizmet ihracatı ile

ekonomik hasıla arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Petkovski ve Kjosevski (2013) tarafından yapılan çalışmada Orta ve Güneydoğu Avrupa'daki 16 geçiş ekonomisinde 1991 – 2011 döneminde bankacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. GMM (genelleştirilmiş momentler yöntemi) dinamik panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada bankacılık sektöründeki gelişimi temsilen özel sektöre kullanılan kredi miktarı, faiz oranları ve para yerine kullanılabilen mali araçlar ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre özel sektöre kullanılan krediler ile faiz oranlarının ekonomik büyüme üzerine etkisi negatif iken, para yerine kullanılabilen mali araçların ekonomik büyüme üzerine etkisinin pozitif olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Puryan (2017) tarafından yapılan çalışmada 1988 – 2012 döneminde seçilmiş Ortadoğu ve Batı Afrika ülkelerinde bankacılık sektöründeki gelişim, hisse senedi piyasasının gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada bankacılık sektöründeki gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hisse senedi piyasasındaki gelişim ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedenselliğin olduğu da belirtilmiştir.

Biryukova ve Matiukhina (2018) tarafından yapılan çalışmada BRICS ülkelerinde bilgi ve iletişim sektörüne yönelik hizmet ticaretinin durumu araştırılmıştır. Makalenin temel hipotezi, BRICS'in ekonomik işbirliğinde önemli ilerleme kaydettiği, ancak grubun teknoloji alanında kendi gündemlerini tasarlama ve uygulamada eşit derecede başarılı olmadığını yönündedir. Çalışmada, BRICS ülkelerinin ulusal inovasyon sistemlerinin oluşum sürecinin geçmişi gözlemlenmiş, her üye ülke için, bu hizmetlerin ulusal pazarların gelişimindeki mevcut eğilimleri ve zorlukları göz önünde bulundurmuş ve gelişim için gelecek yönelimlerini vurgulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, bilgi iletişim teknolojilerindeki hizmet ticaretinde ihracat hacmindeki artışa rağmen ülkelerin rekabet gücünün giderek azaldığı tespit edilmiştir.

Thomas (2018) tarafından yapılan çalışmada Hindistan ekonomisi için hizmet ticaretinin, ekonomik büyüme ve ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, ödemeler dengesi kısıtlı büyüme modeli ve otoregresif dağıtılmış gecikmeli eşbütünleşme testi kullanılarak Hindistan'ın hizmet sektörü için ödemeler dengesi büyüme oranı tahmin edilmiştir. Ayrıca çalışmada girdi – çıktı tabloları ve TIVA (Trade – in – value – added) veri tabanı kullanılarak hizmet sektöründeki kilit alt sektörler belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Hindistan'ın hizmet sektörünün ödemeler dengesi büyüme oranına neredeyse eşit oranda arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra Hindistan'da inşaat, ticari hizmetler ve taşımacılık hizmetleri gibi alt sektörlerin geri bağlantı etkisinin yüksek olması dolayısıyla ekonomik büyüme açısından kilit sektörler olduğu tespit edilmiştir.

Türker (2018) tarafından yapılan çalışmada 2000 – 2015 döneminde Şangay ülkelerinde hizmet ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna yönelik olarak çalışmada ekonomik büyüme oranı ve uluslararası hizmet ihracatındaki yüzde değişim verileri ile dengeli panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre hizmet ihracatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Ahmed ve Lubna (2019) tarafından yapılan çalışmada 1980 – 2016 döneminde Bangladeş’te bankacılık sektöründeki gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Eş bütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin uygulandığı

4. Veri Seti, Model ve Yöntem

Çalışmada hizmet ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla dengeli panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinde yatay kesit ve zaman serisi verileri bir arada kullanılmaktadır. Dengeli panel analizinin yapılabilmesi için kullanılacak veri setinin her bir yatay kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içermesi gerekmektedir. Eğer zaman serisi uzunluğu yatay kesitler arasında farklı ise bu durumda dengesiz panel veri analizi kullanılır (Çetin ve Ecevit, 2010, s. 172). Çalışmada ele alınan dönem için bütün yatay kesitlerde eşit uzunluk koşulu sağlandığından dolayı dengeli panel veri analizi kullanılmıştır.

Analizde, BRICS ülkeleri (Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika) için 1996 – 2017 dönemi için yıllık veriler kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ile mal ve hizmet ihracatı verileri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Modelde bağımlı değişken olarak “ekonomik büyüme (BUYO)”, bağımsız değişken olarak “hizmet ihracatı (HIZMIHRD)” kullanılmıştır. Kontrol değişkeni olarak da “mal ihracatı (MALIHRD)” kullanılmıştır. Uluslararası hizmet ihracatı ve mal ihracatı değerleri analize yüzde değişim alınarak dahil edilmiştir. Model aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

$$BUYO = \alpha + \beta_1 HIZMIHRD + \beta_2 MALIHRD + e_i$$

$$BUYO = \text{Ekonomik büyüme oranı}$$

$$HIZMIHRD = \text{Hizmet ihracatındaki yüzde değişim}$$

$$MALIHRD = \text{Mal ihracatındaki yüzde değişim}$$

5. Bulgular

Uluslararası hizmet ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz edebilmek için OLS ve Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testinden elde edilen bulgular, OLS testinden elde edilen bulgulara göre daha iyi sonuçlar verdiği için yalnızca Hausman testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7’de 1996 – 2017 döneminde BRICS ülkeleri için yapılan tahmin sonuçları bulunmaktadır. Gözlem sayısı 110’dur. Hata terimleri arasında ardışık bağımlılık (otokorelasyon) çıkmıştır. Bu bağımlılık “maksimum likelihood yöntemi” ile düzeltilmiştir.

Tablo 7. Uluslararası Hizmet İhracatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisiyle İlgili Sabit Etki Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
Sabit	0,038	0,003	11,206	0,000
HIZMIHRD	0,029	0,009	3,243	0,001
MALIHRD	0,053	0,009	5,474	0,000
AR(1)	0,303	0,090	3,345	0,001

çalışmadan elde edilen sonuçlara göre bankacılık sektöründeki gelişim ile ekonomik büyüme arasında hem tek yönlü hem de çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir

R ²	0,65	Durbin-Watson	2,15
F-ist.	30,339	N	110
Olasılık (F-ist.)	0,000		

Analizden elde edilen bulgulara neticesinde oluşturulan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ve katsayıların istatistiksel olarak anlamlı çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Ele alınan dönemde BRICS ülkelerinde hizmet ihracatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre hizmet ihracatındaki %1’lik bir artış, ekonomik büyümeyi %0,029 arttıracaktır. Benzer şekilde hizmet ihracatındaki %1’lik azalış ise, ekonomik büyümeyi %0,029 azaltacaktır.

Analizden elde edilen bir diğer sonuç ise, mal ihracatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğudur. Bu sonuca göre, mal ihracatında %1’lik bir artış (azalış), ekonomik büyümeyi %0,053 arttıracaktır (azaltacaktır).

6. Sonuç

Hizmetler, İktisat Teorisi’nde önceleri ticarete konu olmayan mallar olarak değerlendirilmiştir. Hizmetle ilgili faaliyetlerin iktisadî modellerde yer alması 1960’lı yılların başında gerçekleşmiştir. Hizmetlerin Uluslararası Ticaret Teorisi’nde gecikmeli olarak yer almasının temel olarak iki nedeni vardır. Bunlar, hizmetlerin ticarî mallardan ayırt edilmesinin kolay olmaması ve tanımlanmasındaki güçlüklerdir. Literatüre geç girmiş olsa da, günümüzde teknolojiye meydana gelen gelişmeler, hizmet sektöründe de büyük değişimlere yol açmıştır. Dolayısıyla hizmetler, ticareti yapılamayan ve düşük verimliliğe sahip olan mallar gibi görülmekten çıkmıştır. Son dönemde birçok hizmet, uluslararası ticarete konu olmaktadır.

Hizmet sektörünün gelişmesi, ekonomideki diğer sektörlerin gelişmesini de hızlandırmaktadır. Bunu verimlilik artışı kanalıyla gerçekleştirmektedir. Bankacılık, sigortacılık, ulaştırma ve taşımacılık gibi hizmetlerin yaygınlaşması, reel sektör için kolaylıklar sunarak ekonomik verimliliği artırmada önemli bir katkı sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, ekonomik büyümeyi de hızlandırıcı nitelik taşımaktadır.

BRICS ülkeleri üzerinde gerçekleştirilen dengeli panel veri analizi sonucunda, model bir bütün olarak anlamlı çıkmış ve katsayılar da istatistiki olarak anlamlıdır. Analizlerden elde edilen bulgulara göre, hizmet ihracatı ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Buradan hareketle, hizmet ihracatının ekonomik büyümeyi hızlandırdığını söyleyebiliriz. Sabit etki analizi sonuçlarına göre, hizmet ihracatındaki %1’lik bir artış, ekonomik büyümeyi %0,029 arttıracaktır.

Elde edilen bulgular konu ile ilgili yapılmış literatürdeki birçok çalışma ile uyumludur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Alege ve Ogundipe (2013), Dash ve Parida (2013) ve Türker (2018) tarafından yapılan çalışmalar ile uyum gösterirken, Çakmak (2011) tarafından elde edilen bulguları desteklememektedir.

Gerek bu çalışmadan gerekse literatürdeki diğer çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, hizmet sektörüne ağırlık verilmesi ülkenin ekonomik büyüme oranını artıracaktır. Çünkü hizmet sektörünün gelişmesi doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki etki doğuracaktır. Doğrudan etki, hizmet sektörünün gelişmesi sonucu ölçek ekonomilerine ulaşılmasıyla oluşacaktır. Bu sayede birim maliyetler düşecek ve hizmet ihracatında diğer ülkelere göre rekabet avantajı elde edilebilecektir. Dolaylı etki ise, hizmet sektöründeki gelişmenin, diğer sektörlerin verimliliğini artırmasıyla oluşacaktır.

Tarım ve sanayi sektörleri, yaygınlaşan hizmetlere hem daha kolay hem de daha düşük maliyetle ulaşacaktır. Böylece bir yandan maliyetler düşerken, diğer yandan daha fazla üretim ve ihracat söz konusu olabilecektir. Örneğin taşımacılığın gelişmesi ve yaygınlaşması sonucunda taşımacılık maliyetleri düşecek, buna bağlı olarak tarım ve sanayi malları üreten kesimin maliyetleri düşecektir. Düşük maliyetler ise, reel üretimi artırarak daha fazla ihracat olanağı sağlayacaktır. Hizmet sektörünün bu öneminden dolayı, hizmet üretimi ve hizmet ihracatı teşvik etmek amacıyla üreticilere çeşitli kolaylıklar sağlanmalıdır. Rekabet avantajı sonucu hizmet ihracatının artması, özellikle az gelişmiş ülkelerde önemli bir sorun olan döviz ihtiyacının bu yolla karşılanmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmed, R., Md. Yousuf and Nasrin Akther Lubna, "Banking Sector Development and Economic Growth in Bangladehs: An Empirical Analyses", Canadian Journal of Researcher's Society, Vol. 09, No. 01, 2019, p. 11 -25.
- Ahmed, S.M. and M. I. Ansari, "Financial Sector Development and Economic Growth: The South-Asian Experience", Journal of Asian Economics, Vol. 9, No. 3, 1998, p. 503 – 517.
- Alege, Philip and Adeyemi Ogundipe, "The Role of Services Trade in Economic Development", Munich Personal Repec Archive(MPRA), No. 51695, November 2013, p. 1 -31.
- Biryukova, V. Ol'ga and Anastasiia I. Matiukhina, "ICT Services Services Trade in the BRICS Countries: Special and Common Features", Journal of the Knowledge Economy, Vol. 10(3), September 2019, p. 1080 – 1097.
- BRICS, BRICS'in Tarihçesi, <http://infoBRICS.org/page/history-of-BRICS/> Erişim Tarihi: 02.10.2019.
- Çakmak, E., E. Bozkurt, H. Aksu ve Ömer Selçuk Emsen, "Türkiye'de Hizmet Ticareti ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", SosyoEkonomi Dergisi", Temmuz – Aralık, 2011 – 2, s. 21 – 40.
- Çetin, Murat ve Eyyüp Ecevit, "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi", Doğu Üniversitesi Etkisi, Sayı 11 (2), 2010, s. 166 – 182.
- Dash, R. Kumar and P. C. Parida, "FDI, Services Trade and Economic Growth in India: Empirical Evidence on Casual Links", Empirical Economics, Vol. 45, Issue 1, August 2013, p. 217 – 238.
- Demetriades, O. Panicos and Khaled A. Hussein, "Does Financial Development Cause Economic Growth", Journal of Development Economics", Vol. 51, 1996, p. 387 – 411.
- Dritsakis, Nikolaos, "Tourism As A Long – Run Economic Growth Factor: An Empirical Investigation for Greece Using Casuality Analysis", Tourism Economics, Vol. 10(3), 2004, p. 305 – 316.
- DÜNYA BANKASI, Ekonomik Göstergeler, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> Erişim Tarihi: 02.10.2019.
- Hoekman, Bernard. and Aaditya Mattoo, "Service Trade and Growth", World Bank, December 2007, p. 1 -35.
- Katircioğlu, Salih, "Tourism, Trade and Growth: The Case of Cyprus", Applied Economics, Vol. 41, 2009, p. 2741 - 2750.
- KNOMEA, <https://knomea.com/atlas/> Erişim Tarihi: 0.10.2019.
- Odedokun, M. O., "Alternative Econometric Approaches for Analysing The Role of The Financial Sector in Economic Growth: Time - Series Evidence from LDC's", Journal of Development Economics, Vol. 50, 1996, p. 119 – 146.
- Petkovski, Mihail and Jordan Kjosevski, "Does Banking Sector Development Promote Economic Growth? An Empirical Analyses for Selected Countries in Central and South Eastern Europe", Economic Research, Vol. 27, No. 1, 2014, p. 55 – 66.
- Puryan, Vahid, "The Casual Relationship Between Economic Growth, Banking Sector Development and Stock Market Development in Selected Middle – East and North African Countires", International Journal of Economics and Financial Issues", Vol. 7 (3), 2017, p. 575 – 580.
- Thomas, P. Mini, "Impact of Services Trade on Economic Growth and Current Account Balance: Evidence from India", The Journal of International Trade&Economic Development, 2019, p. 1 – 17.
- Türker, Oğuzhan, "Hizmet İhracatının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Şangay Ülkeleri Örneği", Journal of Current Researchers on Social Sciences, Vol. 8 (1), 2018, p. 255 – 272.